

**СОЦІАЛЬНА ДИНАМІКА ПОБУДОВИ
ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

Болонський процес є природним продовженням європеїзації вищої освіти і спробою відновлення властивій університетам з моменту їх появи і втраченої за останні 200 років ролі загальноєвропейських центрів науки, освіти і культури. Перші університети, що відкрились у Болоньї, потім у Парижі, Монпельє, Оксфорді, Саламанці та Кембріджі, вже на початок XIV століття отримують загальноєвропейську популярність. Утворюється “єдине освітнє середовище”, що характеризується високим ступенем транспарентності [1].

Невід'ємною частиною університетської освіти в епоху Середньовіччя є академічна і студентська мобільність, яка зберігається практично до кінця XVIII століття [2]. Вона обумовлена трьома чинниками: наднаціональним характером університетської освіти, який забезпечується автономією відносно церкви і державної влади; наявністю загальноприйнятої мови наукової і освітньої комунікації; правом вільного вибору студентами університету, в якому вони можуть прослуховувати той або інший курс лекцій.

Подальший розвиток університетів здійснюється в рамках національних освітніх систем під впливом державної політики, що проводиться, культурних та історичних традицій. Це спричиняє виникнення різноманіття національних моделей вищої освіти, що мають принципові відмінності.

Створення загальноєвропейського освітнього простору починається задовго до підписання Болонської декларації. Для нього характерні два етапи. На першому етапі відбувається об'єднання зусиль, спрямованих на розвиток співпраці між університетами у здійсненні освітньої діяльності та проведенні досліджень. На другому етапі інтеграційні процеси у вищій освіті дістають широку підтримку на державному рівні, набуваючи тим самим правової основи.

Це стає можливим завдяки усвідомленню найважливішої ролі освіти для розвитку економіки, культури і соціальних комунікацій, заснованих на знаннях, а також розумінню того, що єдиний освітній простір має вирішальне значення в досягненні стратегічних цілей усередині Євросоюзу і зміцненні його позицій у світі. Розвиток першого етапу здійснюється у двох вимірах: у загальноєвропейському форматі і в рамках ЄЕС і ЄС.

Перше вимірювання представлено діяльністю неурядових наднаціональних об'єднань, що включають всі держави континенту і успішно функціонують упродовж багатьох років. До них належать, по-перше, Міжнародна асоціація університетів (IAU), що створена 1950 року в Ніцці за рекомендаціями Утрехтської конференції 1947 року; по-друге, Конференція ректорів європейських університетів (CRE), яка заснована в Діжоні 1959 року.

А. Барблан виділяє дві основні фази в діяльності цих організацій, що об'єднують країни Західної, Центральної і Східної Європи навіть у період холодної війни [3]. Перша припадає на період з 1955 по 1975 роки і відрізняється тим, що співпраця європейських університетів при підтримці IAU і CRE обмежується в основному формальними зустрічами їх ректорів і проректорів. Для другої фази (1975 - початок 1990-х років) характерною є інтенсифікація співпраці між керівниками університетів.

У цей час актуалізується проведення порівняльних досліджень європейських систем вищої освіти за підтримки ЮНЕСКО, що має повноваження у налагодженні контактів з вищими навчальними закладами соціалістичних країн. Їх результати виявляють повсюдний прояв проблем і кризових явищ у цій сфері, подолання яких можливо тільки

шляхом об'єднання зусиль усіх держав континенту. В результаті “усвідомлення колективної відповідальності” відбувається перехід до напрацювання і проведення сумісних заходів щодо розвитку національних систем вищої освіти [3].

У період з 1984 по 1988 року зміцнюється співпраця у сфері вищої освіти, результатом якої стає ухвалення на святкуванні 900-ліття першого університету в Болоньї Університетської хартії (Magna Charta Universitatis). У ній формулюються фундаментальні принципи функціонування університетів. Участь у цьому заході 430 ректорів з різних країн Європи сприяє налагодженню контактів, що приводить до інтенсифікації взаємодії між університетами Західної, Центральної і Східної Європи.

Друге вимірювання створення європейської інтеграції у вищій освіті характеризується проведенням заходів щодо зближення систем вищої освіти в ЄЕС, а потім в ЄС. Основу об'єднання країн в Європейське економічне співтовариство становить економічна інтеграція, яка не зачіпає сферу вищої освіти. Згідно з принципом субсидарності, закріпленому в Римському договорі, розвиток освітньої політики знаходиться в юрисдикції держав-членів.

Розвиток ініціатив з їх рішення належить Європейській комісії. Ще в середині 1970-х років їй вдається почати перші спільні програми (Joint Study Programmes), що спрямовані на розвиток кооперації між вищими навчальними закладами. Проте спроби прямого втручання в цю сферу викликають різкий протест у країнах ЄЕС [4]. Знайдений тоді компроміс полягає в можливості проведення заходів Єврокомісії за умови урахування специфіки національних освітніх систем і культур.

Початком формування загальноєвропейського освітнього простору багато західноєвропейських дослідників вважають затвердження рішення від 24.05.1988 “Про інтеграцію європейського вимірювання в сферу освіти”, рік підписання якого збігається з ухваленням Університетської хартії в Болоньї.

На початку 1990-х років Європейська комісія виступає з “Меморандумом вищої освіти в Європі” (Memorandum on Higher Education in the European Community), в якій підкреслюється особлива роль вищої освіти в західноєвропейських країнах для їх економічного, соціального і культурного розвитку, наголошується необхідність проведення сумісних заходів у цій сфері [5].

Позиція, на якій стоять члени ЄЕС відносно цієї заяви, характеризується відмовою від гармонізації освітніх систем і вимогою збереження власного впливу на розвиток вищої освіти, а також культурного і мовного різноманіття своїх освітніх систем. Разом з тим формування ЄС сприяє посиленню європейського аспекту у сфері вищої освіти завдяки реалізації програм Єврокомісії, що здійснюються за такими напрямками: забезпечення співпраці між ВНЗ; розповсюдження європейських мов; розвиток мобільності; сприяння визнанню результатів навчання; підтримка дистанційного навчання.

Основними проектами у сфері вищої освіти є такі програми: ERASMUS (розвиток академічної мобільності на основі укладення договорів між європейськими ВНЗ), LINGUA (сприяння вивченню мов країн-членів ЄЕС), COMETT і LEONARDO DA VINCI (співпраця між вищими навчальними закладами і промисловими підприємствами), SOCRATES (злиття ERASMUS і LINGUA, які об'єднуються з COMENIUS (середня освіта), MINERVA (заочне навчання) і GRUNDTVIG (освіта впродовж усього життя)). Вони сприяють істотному посиленню академічної мобільності в 1990-і роки XX століття.

За перші 10 років роботи ERASMUS більше 500 тис. студентів отримали можливість вчитися в іноземних вищих навчальних закладах. У кінці 1990-х років кількість молодих людей, які щорічно беруть участь в європейському академічному обміні, досягає 80 тис. на базі 16 тис. європейських університетів [5]. Кількісне зростання мобільності спричиняє створення єдиних механізмів її забезпечення. Для цього розробляються в рамках ERASMUS система залікових кредитних одиниць (European Course Credit

Transfer System) і Європейський додаток до диплома (Diploma Supplement), які є підвалиною формування єдиної зони вищої освіти в рамках Болонського процесу. В рамках програми LEONARDO DA VINCI в період з 1995 по 1999 роки беруть участь понад 40 тис. осіб [6].

Велике значення має розширення географії країн. Якщо спочатку програми Єврокомісії розповсюджуються тільки на держави-члени ЄЕС, а потім ЄС, то сьогодні SOCRATES і LEONARDO реалізуються в країнах-учасниках Європейської асоціації вільної торгівлі (ЕАСТ), на Мальті, Кіпрі, в Туреччині. Зона діяльності TEMPUS (1990 рік), що охоплює спочатку територію Євросоюзу, Польщу і Угорщину, включає тепер всі країни Східної і Південно-Східної Європи, СНД, Монголію і регіон Середземномор'я.

Поворотною подією у включенні європейського аспекту у сферу вищої освіти є підписання Маастріхтських угод, згідно з якими ЄС бере на себе відповідальність за розробку загальної стратегії у сфері освіти [7]. Вперше визначається можливість прямої дії на освітню політику країн-членів і конкретизується ступінь участі Європейського Союзу в цих питаннях.

У компетенцію ЄС, що має координуючі повноваження у сфері освіти при принципі субсидарності (ст. 3 Маастріхтських угод), входить сприяння академічній мобільності за допомогою розвитку європейських програм кооперації між ВНЗ і підтримка вивчення іноземних мов [5]. Таким чином, Європейська комісія отримує більше повноважень, які дозволяють впливати на розвиток вищої освіти в країнах Євросоюзу і державах, що претендують на вступ до нього, надаючи, зокрема, суттєву фінансову підтримку.

Велике значення у створенні загальноєвропейського освітнього простору має підготовка Лісабонської конвенції. Необхідність її розроблення обумовлена посиленням професійної й академічної мобільності в умовах посилення диверсифікації національних систем вищої освіти. У розробці нового міжнародно-правового акту під егідою ЮНЕСКО і Ради Європи беруть участь представники з різних країн континенту – від експертів у галузі вищої освіти до ректорів ВНЗ і делегатів від урядів. На Нараді спеціальної групи ЮНЕСКО 1994 року визначаються основні положення і механізми академічного визнання, що закладають основу Лісабонської конвенції [8].

В результаті багаторічної спільної діяльності в 1997 році відбувається підписання “Конвенції про визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в європейському регіоні” (ETS 165), текст якої складений на англійській, іспанській, російській і французькій мовах. Її важливість полягає в застосуванні єдиних принципів, критеріїв і методологій, що вперше стикають всі європейські системи вищої освіти. До основних інструментів визнання Лісабонської конвенції належать Європейська система залікових одиниць (ECTS) і Європейський додаток до диплома (Diploma Supplement).

Під час підготовки Лісабонської конвенції зароджується новий дух освітньої співпраці, що охоплює всі держави континенту. Формується розуміння того, що загальні цінності й установки, які набуваються молодими людьми у взаємодії завдяки студентській і академічній мобільності, є визначальним чинником європейської інтеграції [9].

У кінці 1990-х років у результаті активної діяльності Єврокомісії і неурядових організацій наголошується зміна характеру міжнародних відносин у сфері вищої освіти, які поступово виходять за рамки офіційних зустрічей керівників ВНЗ і змінюються тіснішими контактами між навчальними закладами, дослідниками, викладачами і студентами.

Другий етап в розвитку Болонського процесу можна позначити (за Е. Фроментом) як “Сорбоннський - Болонський - Празький процес” [10] і доповнити сьогодні ще трьома конференціями міністрів – у Берліні 2003 року, у Бергені 2005 року та в Лондоні 2007 року.

Велике значення має перша зустріч міністрів освіти Великобританії, Німеччини,

Італії і Франції в Сорбонні в 1998 році, за підсумками якої відбувається підписання Спільної декларації по гармонізації європейської системи вищої освіти. У цьому документі міністри, які відповідають за освіту, виявляють готовність сприяти подальшому розвитку тісної співпраці між університетами, мобільності та працевлаштуванню європейських громадян.

У ньому підкреслюється необхідність усунення бар'єрів, для подолання яких запропоновано інструменти, прийняті згодом за основу Болонського процесу: 1) створення системи освіти з двох основних циклів, дипломним і післядипломним (магістратура і докторантура), що відповідають міжнародним еквівалентам; 2) використання системи навчальних кредитів [11].

Рекомендується повною мірою використовувати підтримку академічної мобільності Євросоюзу, директиви якого у сфері визнання професійних кваліфікацій, а також Лісабонська конвенція отримують високу оцінку. Міністри вважають за можливе “приступити до створення Європейського ареалу вищої освіти, в якій національна самобутність і загальні інтереси можуть взаємодіяти на користь окремих країн і на благо Європи”, закликаючи до об'єднання зусиль всіх держав континенту [11].

Сорбоннська декларація, підкреслюючи центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей і обґрунтувавши необхідність створення загальноєвропейської вищої освіти, стає імпульсом до створення Болонського процесу.

19 червня 1999 року в Болонні проводиться розширена Конференція міністрів, яка вважається відправною точкою в розвитку Болонського процесу. На цій зустрічі визнаються ідеї, що висловлюються в Сорбоннській декларації, і принципи, сформульовані в Університетській хартії 1988 року.

Болонська зустріч характеризується постановкою нової мети: підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти, оскільки “життєздатність і ефективність будь-якої цивілізації обумовлені привабливістю її культури для інших країн” [11]. Міністри освіти беруть на себе зобов'язання координувати освітню політику країн з метою створення зони європейської вищої освіти і просування європейської системи по всьому світу.

Формулюються основні принципи і положення побудови загальноєвропейського освітнього простору:

- ухвалення системи ступенів, що легко розуміються і зіставляються, зокрема через впровадження Додатку до диплома;
- впровадження системи залікових кредитних одиниць за типом ECTS;
- сприяння мобільності шляхом усунення перешкод вільного пересування;
- підтримка співпраці в забезпеченні якості освіти; допомога в розвитку сумісних освітніх програм [11].

У загальних рисах визначаються регулюючі органи Болонського процесу. Досягнення цілей, що відповідають його положенням, здійснюється на основі міжнародної співпраці за участю неурядових європейських організацій. Неодмінною умовою є визнання особливостей національних систем вищої освіти й університетської автономії.

Результатом цієї зустрічі стає підписання представниками вже 29 країн Європи спільної декларації, завдяки чому інтеграційні процеси у сфері вищої освіти набувають теоретичної основи і організаційної структури. Якщо в Сорбонській декларації явно простежується відповідність цілям продовження європейської інтеграції в рамках Євросоюзу, то Болонська декларація долає існуючу односторонність європеїзації. До процесу європейської інтеграції приєднуються країни, що не є членами Євросоюзу. Із цієї миті проведення конференцій європейських міністрів освіти у форматі Болонського процесу стає регулярним. Вони проходять один раз на два роки. У проміжках між конференціями організовуються зустрічі по окремим аспектам Болонського процесу.

Включення університетів у Болонський процес як основних його учасників проходить 29-30 березня 2001 року в Саламанці напередодні наступної конференції міністрів освіти. Метою проведення цієї зустрічі є формування їх позиції і розробка рекомендацій для Празької міжурядової зустрічі. У цьому форумі беруть участь більше 600 представників від 300 європейських вищих навчальних закладів. У підсумкових документах – “Хартії автономних прав” і “Тенденціях змін систем освіти в Європі – спеціальній редакції доповіді” виявляється підтримка процесів інтеграції, підбиваються підсумки проведених заходів, визначаються перспективи подальшого розвитку.

Формулюються такі ключові положення:

1. Зона європейської освіти будується на основі відповідальності перед суспільством, доступності вищої освіти. Сучасна інтерпретація принципу автономності університетів полягає в реалізації самоврядування і відповідальності ВНЗ.

2. Розвиток академічної і студентської мобільності забезпечується виконанням Лісабонської конвенції, введенням системи кредитних одиниць (ECTS), Європейським додатком до диплома, роботою національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності, а також координуючою їх діяльністю Європейської мережі ENIC.

3. Трудомісткість першого рівня вищої освіти повинна складати 180-240 кредитів ECTS.

4. Взаємозв'язок вищої освіти і ринку праці припускає відповідність отримуваних кваліфікацій сучасним вимогам завдяки органічному поєднанню фундаментальних знань і практичних умінь, а також наданню працедавцям вичерпної інформації про зміст навчальних програм.

5. Підвищення якості освіти і конкурентоспроможності європейських університетів є головною “умовою для довіри, доцільності, мобільності, сумісності і привабливості” європейської освіти.

Важливим підсумком, що підтверджує достовірно загальноєвропейський формат Болонського процесу, стає рішення про об'єднання Асоціації європейських університетів і Конфедерації ректорів країн ЄС в Асоціацію європейських університетів (EUA).

Спочатку Болонський процес передбачав об'єднання тільки університетів як найбільш схожих навчальних закладів по всій Європі, що володіють загальними традиціями. Проте конкретизація його основних положень на національному і наддержавному рівнях виявляє обмеженість такого підходу. На сьогодні під терміном “університет” в офіційних документах Болонського процесу розуміється сукупність усіх типів вищих шкіл, включаючи інститути, академії, Fachhochschulen, Polytechnics, Grandes Ecoles та ін. [12].

Друга конференція міністрів проходить 17-18 травня 2001 року в Празі. Під час її роботи приймаються практично всі положення, що виносяться на обговорення в Саламанці, і рекомендації Конвенції європейських учнів, прийнятою в Гетеборзі 24-25 березня 2001 року. Вводиться позначення ступенів багаторівневої освіти: бакалавр для першого ступеня і магістр – для другого. До складу учасників створення загальноєвропейського освітнього простору приймаються Кіпр, Ліхтенштейн, Туреччина і Хорватія, запрошуються всі, без винятку, держави Європи.

Для сприяння реалізації прийнятих рішень створилася спеціальна комісія з групи сприяння і групи підготовки. Склад першої формується з представників Єврокомісії і всіх учасників Болонського процесу під керівництвом головної в Європейському Союзі країни. У її компетенцію входить упорядкування семінарів з основних положень Болонського процесу. Другу групу представляють сторони, що головує на попередній і подальшій конференціях, два члени ЄС і така ж кількість країн, що не входять до його складу [13].

Період підготовки Берлінської чергової зустрічі міністрів освіти характеризується

проведенням ряду конференцій з різних проблем у форматі побудови загальноєвропейського освітнього простору.

У травні 2003 року в Граці проходить чергова конференція Асоціації Європейських університетів (EUA), за підсумками роботи якої приймається декларація “Вперед від Берліну: роль університетів”. У ній фокусується увага на специфіці європейських університетів, зв'язку між вищою освітою і науковими дослідженнями.

Берлінський саміт проводиться 18-19 вересня 2003 року за участю делегацій урядів від 33 європейських країн, представників міжнародних організацій і спостерігачів з Мексики та Бразилії.

На цій конференції відбувається підбиття підсумків реалізації ідей Болонського процесу за звітами, що подаються його учасниками. Тут детальніше, порівняно з попередніми зустрічами міністрів освіти, визначаються етапи створення загальноєвропейського освітнього простору, встановлюються зобов'язання для всіх сторін, що беруть участь, на найближчі два роки. Особлива увага приділяється знаходженню способів реальної залученості студентів у Болонський процес як повноправних партнерів.

Університетам, що об'єднують у своїй діяльності дослідження, навчання і інновації, відводиться ключова роль у сучасному суспільстві. Визнається, що Європа знань – не тільки загальноєвропейський простір вищої освіти (EHEA), але і – не меншою мірою – загальноєвропейський дослідницький простір (ERA).

У вищих навчальних закладах працюють 34 % всіх учених континенту. Близько 80 % фундаментальних досліджень проводяться на базі ВНЗ. На сьогодні третина європейців зайнята в наукоємних галузях, на яку припадає половина робочих місць в Євросоюзі [14]. Зважаючи на важливість проведення досліджень, на Берлінському саміті пропонується введення третього ступеня вищої освіти, направленою на підготовку наукових кадрів.

На цій конференції до процесу створення загальноєвропейського освітнього і дослідницького простору долучається Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Ватикан, Росія, Сербія і Чорногорія. Таким чином, кількість його учасників досягає сорока, що демонструє, за словами Э. Бульман, підтвердження політичної сили Європи [15].

Відбувається подальше формування органів, що координують реалізацію сформульованих в комюніке положень і підготовку наступних конференцій. Розширюється склад комісії, в яку входять тепер представники всіх країн-учасниць, Єврокомісія, Рада Європи, EUA, EURASHE, а також ESIB і UNESCO/CEPES як консультанти. Засновується її правління, що включає голову (головуюча країна в ЄС), віце-голову (наступна держава-улаштувач саміту), представників трьох країн, що обираються на один рік із загальної кількості членів і європейських організацій [16].

Третя конференція вищих навчальних закладів (EUA) проводиться з 31 березня по 2 квітня 2005 року в трьох університетах Глазго. Спостерігається істотне збільшення кількості її учасників і розширення їх складу: більше 600 представників з 47 країн. За її підсумками в рамках підготовки чергової зустрічі міністрів освіти приймається Глазговська декларація. Вона закликає, перш за все, до перегляду взаємин між урядами і університетами, а також до вироблення основ конструктивного діалогу.

19-20 травня 2005 року конференція європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, проводиться в Бергені. На цьому саміті приймаються п'ять нових країн-учасниць – Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова і Україна.

Спільний звіт групи з розвитку Болонського процесу за 2003 - 2005 роки, доповіді EUA “Тенденції IV” і ESIB “Болонья очима студентів” підтверджують істотне просування в реалізації поставлених цілей у всіх країнах, що беруть участь. У комюніке конференції підкреслюється визначальна роль ВНЗ, їх персоналу, студентів, як партне-

рів у Болонському процесі. Разом з тим міністри освіти підтверджують свою прихильність до головної ролі національних урядів та їх відповідальність за вищу освіту [17].

На цій зустрічі відбувається звернення до необхідності розробки стратегії зовнішнього вимірювання Болонського процесу, заснованого на академічній співпраці з іншими континентами. Воно повинне полягати в кооперації між вищими закладами освіти, обміні студентами, аспірантами і представниками професорсько-викладацького складу [18].

Останнє засідання країн-учасниць Болонського процесу пройшло 16-17 травня 2007 року в Лондоні. У Лондонському комюніке “На шляху до європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізованого світу” підтверджено прихильність підвищенню конкурентоспроможності і зіставності національних освітніх систем на основі поваги до їх різноманітності і принципів інституційної автономії, академічних свобод, рівності можливостей і демократії на користь розвитку мобільності, підвищення можливостей працевлаштування випускників і підвищення привабливості і конкурентоспроможності Європи [19].

Європейські міністри підкреслили в комюніке провідну роль сильних вищих навчальних закладів, “які мають достатнє фінансування і є автономними і чия діяльність характеризується прозорістю”, у визначенні і передачі цінностей, на яких ґрунтуються суспільства європейських країн.

Оцінюючи прогрес за два роки з часу Бергенської зустрічі, міністри відзначили, що результат виявляється перш за все у формуванні підходу у вищій освіті, орієнтованій на студента. Підкреслюючи значні досягнення з 1999 року в розвитку академічної мобільності, було відзначено, що викликів, проте, не стало менше. Перешкоди для розвитку мобільності включають питання міграції, визнання рівнів і кваліфікацій, недостатність фінансових стимулів і негнучкість пенсійних схем.

У комюніке також було відзначено, що на національному й інституційному рівнях був досягнутий значний прогрес у сфері вдосконалення структури дипломів і переходу на три цикли вищої освіти. Особливо підкреслено важливість реформування освітніх програм, що спричиняє отримання кваліфікацій, які відповідають як потребам ринку праці, так і завданням продовження освіти, а також необхідність зосередити зусилля на впровадженні Європейської системи перенесення залікових одиниць, заснованої на трудовитратах студента.

Міністри підтвердили прихильність завданню повномасштабної реалізації до 2010 року національних рамок кваліфікацій, сертифікованих щодо Загальної рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти. Рамки кваліфікацій повинні розроблятися для підвищення мобільності студентів і викладачів, а також для підвищення можливостей працевлаштування. Загальна рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, домовленості, які були досягнуті ще 2005 року в Бергені, розглядаються міністрами європейських країн, Болонської угоди як центральний елемент розвитку європейської вищої освіти в глобальному контексті.

За наслідками Європейського форуму з питань забезпечення якості, організованого спільно EUA, ENQA, EURASHE і ESIB (група 4) в 2006 році, в комюніке позначено рішення заснувати Реєстр європейських агентств із забезпечення якості вищої освіти з метою надання широкій публіці і всім зацікавленим сторонам об'єктивної інформації про заслужовуючі довіри агентства, що працюють відповідно до Європейських стандартів і рекомендацій (ESR).

З позицій соціального вимірювання розвитку Болонського процесу міністри європейських країн-учасниць угоди – підкреслили роль вищої освіти в забезпеченні соціальної єдності і зменшення суспільної нерівності, розширенні рівних можливостей навчання за програмами вищої освіти всіх рівнів.

У комюніке позначена основна стратегія європейських країн – “Європейський простір вищої освіти в глобальному оточенні”. Основними пріоритетами на 2009 рік названо: розвиток системи дипломів трьох циклів, забезпечення якості і визнання періодів навчання; організацію мережі національних експертних агентств для обміну інформацією, вдосконалення баз даних по мобільності і наданню допомоги, пов'язаних з використанням грантів і позик для подолання перешкод у здійсненні мобільності; розвиток партнерства і співпраці з працедавцями в рамках оновлення освітніх програм і їх переорієнтації на результати навчання (компетенції).

У завершальній частині комюніке розглядалась пропозиція підготовки національних доповідей щодо перспективи розвитку Болонського процесу після 2010 року: “Ми маємо намір перетворити 2010 рік у рік можливостей для “перенаведення” наших систем вищої освіти на курс, що виходить за рамки поточних завдань і орієнтований на виклики, які несе майбутнє”.

Результатом Болонського процесу стає проведення істотного реформування законодавств його учасників. У той же час існує розуміння того, що оптимізація навчальних планів під впливом структурних змін і впровадження інноваційних процесів у навчанні згідно з європейськими потребами потребує певного часу. У комісію з розвитку Болонського процесу додатково вводяться нові консультанти: Загальноєвропейська структура організації “Міжнародна освіта” (EI), Європейська асоціація гарантії якості у вищій освіті (ENQA), Союз європейської конфедерації промисловців і працедавців (UNICE).

Список літератури: 1. *Барблан А.* Академическое сотрудничество и свобода передвижения в Европе: что было и что будет // Высшее образование в Европе. - 2002. - № 1-2. - Т. XXVII // http://wv.aha.rW~moscowM/educational_book. - 18.02.2005. 2. Вперед от Берлина: роль университетов: Грацкая декларация / Пер. Е.В. Шевченко // Интернет: Сайт Ассоциации европейских университетов // <http://www.eua.org>>. - Fonvard from Berlin: The Role of Universities: Graz declaration. 3. *Галактионов В.* Международная практика взаимного признания документов об образовании и профессиональных квалификаций // Высшее образование в России. - 2005. - № 2. - С. 28-40. 4. Европейская область высшего образования - достижение целей: Коммюнике Конференции европейских министров, ответственных за высшее образование, г. Берген, 19-20 мая 2005 г.; Пер. Е.В. Шевченко // Интернет: Сайт Бергенского саммита <http://www.bologna-bergen.no/>. 5. *Ильин Ю.Д.* Лекции по истории и праву Европейского союза // http://iir-mp.narod.ru/subjects/eu/lect_hist.htm. - 20.01.2005. 6. К зоне европейского высшего образования. Коммюнике встречи европейских министров, отвечающих за высшее образование. - Прага, 19 мая 2001 года // Всероссийское совещание заведующих кафедрами гуманитарных и социально-экономических дисциплин: материалы совещания (20-21 ноября 2003 г.). 7. Komission der europaischen Gemeinschaften. Mitteilung der Komission: Die Rolle der Universitaten in Europa des Wissens. - Brussel, en 05.02.2003. - КОМ (2003) 58, - S. 15. 8. *Лукичев Г.А.* Болонский процесс - императив развития высшего образования в Европе // Высшее образование сегодня. - 2002. - № 2. - С. 42-45. 9. *Нечаев В.Я.* Параметры глобализации и факторы Болонского процесса // Глобализация и образование, Болонский процесс: Материалы “круглого стола”, - М.: Альфа-М, 2004 (Серия: “Научные семинары, “Круглые столы”, Дискусии”). - Вып. 2. - С. 10-22. 10. На пути к европейскому пространству высшего образования: ответы на вызовы глобализованного мира. Лондонское коммюнике. <http://portal.ntf.ru/portal/pls/portal/docs/1/41539.PDF>. 11. *Риддер-Симонс Х.* Средневековый университет: мобильность // Alma mater. - 1997. - Кн. 1. - С. 38. 12. Сильные университеты для сильной Европы: Глазговская декларация: Пер. Е.В. Шевченко // Интернет: Сайт Бергенского саммита [---

128](http://www.bologna-</p></div><div data-bbox=)

bergen.2005.no/. 13. Создание общеевропейского пространства высшего образования: Коммюнике Конференции министров, ответственных за высшее образование. - Берлин, 19 сентября 2003 года // <http://www.sliishlov.info/education/index.phtml>. - 20.10.2003. 14. Совместная декларация по гармонизации европейской системы высшего образования. Париж, Сорбонна, 25 мая 1998 г.: Пер. Научно-информационного центра зарубежного образования РУДН// Высшее образование сегодня. - 2002. - X° 3. - С. 38. 15. *Teichler U., Maiworm F., Schorte-Knoch M.* Das ERASMUS-Programm: Ergebnisse der Begleitforschung. - Bonn: Bundesministerium für Bildung und Forschung, - 1999. 16. *Фромент Э.* Европейское пространство высшего образования: новые рамки развития // Высшее образование сегодня. - 2003. - № 6. - С. 38-40. 17. Формирование будущего. Саламанка, 29-30 марта 2001 года // Всероссийское совещание заведующих кафедрами гуманитарных и социально-экономических дисциплин: материалы совещания (20-21 ноября 2003 г.) 18. Rede der Bundesministerin Edelgard Bulmahn am 19. September 2003 // <http://www.bmbf.de/reden.htm>. - 21.10.2003. 19. *Hahn K.* Die Internationalisierung der deutschen Hochschulen. Kontext, Kernprozesse, Konzepte und Strategien. - Hochschulforschung. - Bd. I. - Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2004.

Л.А. Шеремет

**СОЦИАЛЬНАЯ ДИНАМИКА ПОСТРОЕНИЯ
ОБЩЕЕВРОПЕЙСКОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА**

В статье прослеживается динамика образовательной интеграции во второй половине XX века, которая проходит путь от включения европейского аспекта в высшее образование к приданию ему европейского измерения, а затем к построению единого образовательного пространства в рамках Болонского процесса.

L. Sheremet

**SOCIAL DYNAMICS OF CONSTRUCTION
EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE**

In the article the dynamics of educational integration is traced in the second half of the XXth century, which has passed the way from including the European aspect in higher education to giving it the European measurement, and then to the constructing the single educational space within the framework of the Boulogne process.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2009